VI. Pilys
Castles

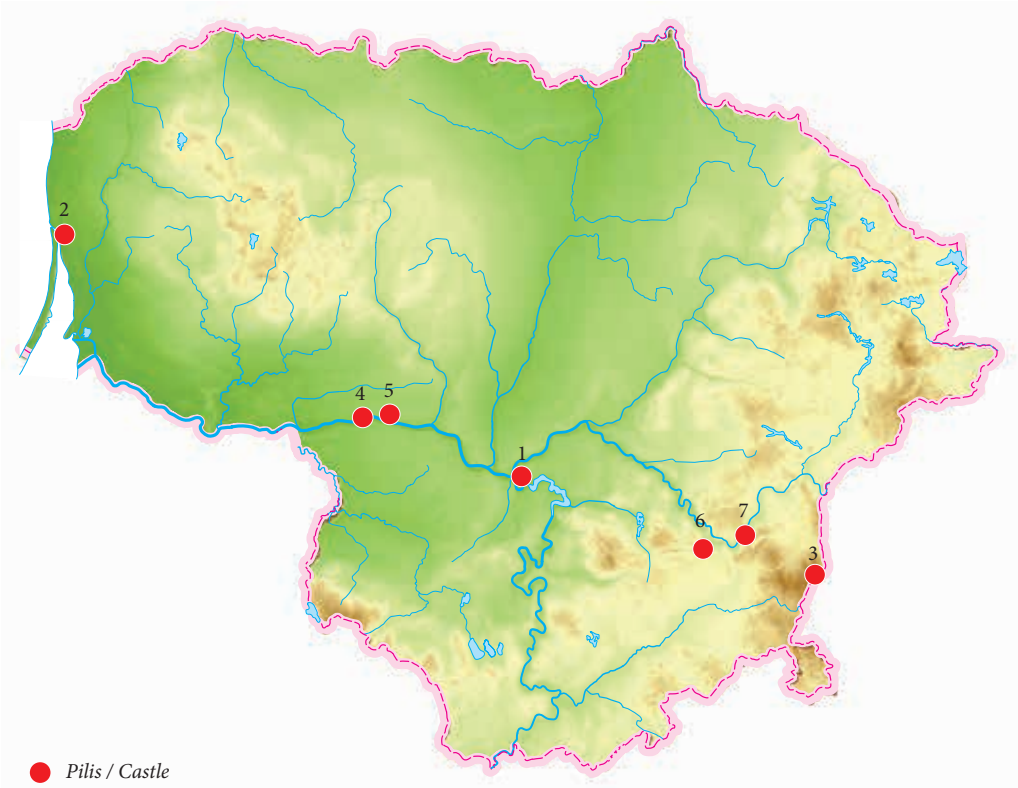

Pilis / Castle

1. *Kaunas (žr. XV)*
2. *Klaipėda (žr. IX)*
3. *Medininkai (žr. XV)*
4. *Panemunė*
5. *Raudonė*
6. *Trakai*
7. *Vilnius (žr. IX)*

Tautvydas Bajarūnas

Trakų salos pilies pietrytinis bokštas

2020 m. birželio mėnesį TO atliko detaliuosius tyrimus Trakų salos pilyje. Jie buvo vykdomi PR bokšto pirmame aukšte, kur planuojama įrengti patalpas lankytojų aptarnavimui, ir šalia bokšto esančiame vidiniame kieme, kur bus įrengtas liftas.

Dar statant, tvirtinant ir plečiant Pusiasalio pilį, XIV a. II pusėje vienoje iš didesnių Galvės ežero salų pradėta statyti salos pilis. Pirmajame statybos etape salos pilis buvo pereinamojo tipo iš aptvarinės į konventinę, ją sudarė „U“ raidės formos kunigaikščių rūmai ir priešpilis. Ji statyta kaip tvirtovė apsiginti nuo priešų. Antrajame statybos etape pradėta statyti pagal kitą planą: tarp rūmų korpusų sumanyta pastatyti 9,6x9,2 m dydžio 6 aukštų 33 m aukščio donžoną, o salos pakraščiu – gynybinę sieną su kontraforsais. Pilies architektūra gotikos stiliaus, bet kai kurie elementai turėjo ir romaninio stiliaus bruožų. Visos patalpos buvo skliautuotos, langų angokraščiai puošti raudonomis profiliuotomis gotikinėmis plytomis. Rūmų dešiniojo korpuso antrame aukšte buvo reprezentacinė menė, langus puošė vitražai. Apie salos pilies architektūrą, kaip ir apie Pusiasalio pilį, pirmą kartą užsimena flamandų keliautojas Žiliberas de Lanua, nurodydamas, kad „antra pilis stovi vidury kito ežero, per patrankos šūvio atstumą nuo senosios“. Paskutiniajame pilies statybos etape buvo įrengtas griovys, skiriantis kunigaikščio rūmus nuo priešpilio, jis aptvertas gynybine siena su bokštais, pastatyti kazematai. P ir trikampiuose kazematuose buvo virtuvės, V kazematų apatiniuose aukštuose buvo sandėliai, o antruosiuose gyveno tarnai. Priešpilyje esančiame pilies PV bokšte buvo kalėjimas. Žalgirio mūšio išvakarėse išplėsta pilis buvo naujoviška, flanginei gynybai pritaikytuose kampiniuose priešpilio bokštuose buvo 15 patrankų. Po Žalgirio mūšio (1410 m.), sutriuškinus Kryžiuočių ordiną, salos pilis tapo didžiojo kunigaikščio rezidencija. XVI a. praradus karinę funkciją ir netekus rezidencijos vaidmens, salos pilies reikšmė sumenko, didieji kunigaikščiai į ją užsukdavo vis rečiau. Salos pilis tapo kilmingų asmenų kalėjimu. Po niokojančios 1655–1661 m. carinės Rusijos invazijos Trakų miestas liko apiplėštas ir sudegintas, salos pilis apgriauta ir neatstatyta, miestas jau neatsigavo ir tapo provincijos miesteliu (Mikulionis S., *Trakų salos pilis*, Vilnius, 1978).

Pirmasis pilį tirti 1904 m. pradėjo Z. Hendelis, tačiau tik 1951 m. pilies teritorijoje pradėti plataus masto tyrinėjimai, susiję su rūmų restauravimu. Šie tyrimai tęsėsi iki pat 2002 m. Daugiau tyrimų šioje teritorijoje nebuvo vykdyta. Iš viso nuo 1951 m. ištirta apie 6 tūkst. m^2, didžioji piliavietės teritorijos dalis. 2020 m. archeologiniams tyrimams aktualiausi tyrimai, vykę Trakų piliavietės PR bokšte. Bokšto pirmame aukšte tyrimai vykdyti 1973, 1990 bei 1992 m. 1973 m. I. Jučienė bokšto ŠR ir PV kampuose ištyrė du 2x1,5 ir 2x1 m dydžio šurfus. Abiejuose išskirti tokie sluoksniai: griuvenos, žvyras, apie 1,4 m gylyje nuo tyrimo metu buvusio žemės paviršiaus (ataskaitoje paviršiaus altitudžių nėra) atsidengė 10–12 cm storio kalkių sluoksnelis – pirminės statybos pėdsakai. Žemiau fiksuotas žvyras. 1990 m. vykdant PR bokšto tvarkymo darbus B. Lisauskaitė pradėjo kasti 2 šurfus, taip pat iki autentiško lygio išvalytas įėjimas į bokštą (*ATL 1990 ir 1991 metais*, 1992, t. II, p. 35–38). Tačiau tyrimai nebuvo baigti. 1992 m. pratęsus žvalgomuosius tyrinėjimus, ištirti 2 šurfai – 1x1 ir 2x1 m dydžio (*ATL 1992 ir 1993 metais*, 1994, p. 200). Šurfe 2 fiksuota vidinė įėjimo angos į PR bokštą pusė,

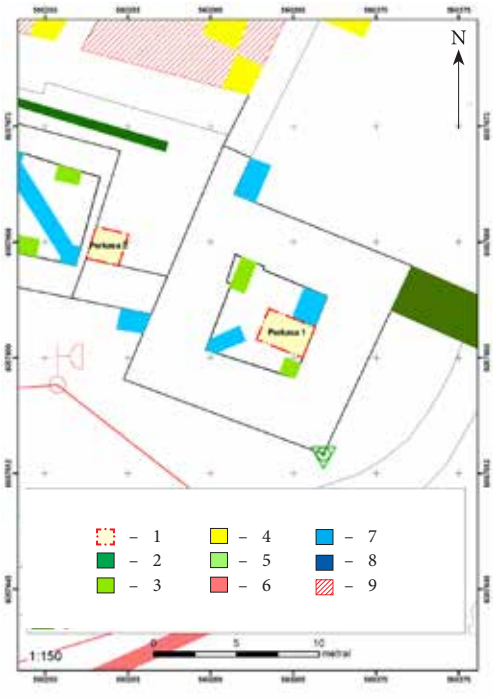

1 pav. Bendras situacijos planas: 1 – detaliųjų tyrimų vietos; 2 – 2002 m. tyrimai (B. Lisauskaitė); 3 – 1990 m. tyrimai (B. Lisauskaitė); 4 – 1987 m. tyrimai (G. Gendrėnas); 5 – 1985–1986 m. tyrimai (G. Gendrėnas); 6 – 1979 m. tyrimai (A. Bliujus); 7 – 1973 m. tyrimai (J. Jučienė); 8 – 1967 m. tyrimai (K. Mekas); 9 – 1961 m. tyrimai (O. Navickaitė). T. Bajarūno brėž.

Fig. 1. General situation plan: 1 – excavation sites; 2 – 2002 investigation (B. Lisauskaitė); 3 – 1990 investigation (B. Lisauskaitė); 4 – 1987 investigation (G. Gendrėnas); 5 – 1985–1986 investigations (G. Gendrėnas); 6 – 1979 investigation (A. Bliujus); 7 – 1973 investigation (J. Jučienė); 8 – 1967 investigation (K. Mekas); 9 – 1961 investigation (O. Navickaitė).

atidengtos dviejų laiptų pakopų plytos. Abiejuose šurfuose išskirtas 20–50 cm storio XX a. restauracijų ir griovimų metu susiformavęs griuvenų, šiukšlių sluoksnis. Po juo atsidengė 20–60 cm storio griuvenų sluoksnis su įvairaus dydžio raudonų plytų fragmentais, kalkėmis, žvyru. Žemiau tęsėsi 16–56 cm storio rusvo molingo žvyro sluoksnis su įvairaus dydžio griuvenomis. Dar žemiau atsidengė 34–76 cm storio žvyras su įvairaus dydžio akmenimis, kalkėmis, smulkių plytų fragmentais. Sluoksnyje rasta daug skaldytų gyvulių kaulų. Šį sluoksnį nuo žemiau esančio molingo žvyro skyrė 4–6 cm storio medienos sluoksnelis, kurio paskirtis liko neaiški. Giliau, anot tyrėjos, prasidėjo įžemis.

Perkasa 1 (2x3 m dydžio) tirta Trakų salos pilies PR bokštelio pirmame aukšte (1 pav.). Tirtos vietos viršuje buvo 40–90 cm storio permaišytas šviesiai rudo žvyro sluoksnis su stambiomis ir smulkiomis statybinėmis griuvenomis (raudonų plytų duženomis), medinių stulpų liekanomis. Perkasos ŠV dalyje šis sluoksnis yra storiausias. Jame aptikta XX a. šovinių, monetų ir XV–XVII a. buitinės keramikos, kuri datuota pagal archeologinių radinių tipologiją. Manoma, kad šis sluoksnis susiformavo XX a. II pusėje Trakų salos pilyje vykusių restauracijos darbų metu. Po šiuo sluoksniu išryškėjo 40 cm storio tamsiai rudo žvyro sluoksnis su smulkiomis ir stambiomis griuvenomis (raudonų plytų duženomis). Šiame sluoksnyje aptikta XV–XVII a. buitinės keramikos, kuri datuota pagal archeologinių radinių tipologiją (2 pav.). Perkasos ŠR kampe matomas 1 m pločio perkasimas, susiformavęs 1973 m. I. Jučienei atliekant archeologinius tyrimus bokšto ŠR kampe. Perkasimas tęsiasi nuo tirtos vietos viršaus iki pat tirto ploto žemiausios vietos. Taip pat perkasos PV dalyje matomas nuo 65 cm storio pilko žvyro su raudonų plytų duženomis perkasimas, kuris nesibaigia perkasos žemiausioje vietoje ir tęsiasi 50 cm pločiu išilgai palei perkasos PV sienelę. Įsigilinus iki 90 cm (H_{abs} 149,65 m), perkasoje išryškėjo 1,4x0,3–0,5 m dydžio archeologinė struktūra, sudaryta iš akmenų ir kalkių skiedinio (3 pav.). Manoma, kad ji galbūt susijusi su

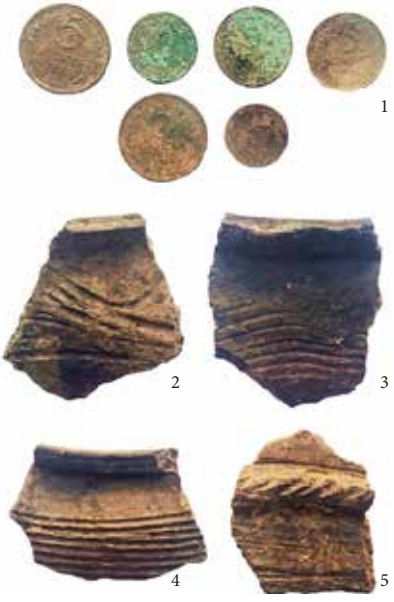

2 pav. Įvairūs radiniai: 1 – TSRS kapeikos; 2–4 – puodų pakraštėliai; 5 – puodo sienelė. T. Bajarūno nuotr.

Fig. 2. Various finds: 1 – USSR kopek; 2–4 – pot rims; 5 – a pot wall.

PR bokšte anksčiau buvusiomis grindimis arba jų dalimi. Taip pat neatmetama hipotezė, kad ši struktūra galėjo susiformuoti statant bokštą kaip statybų atlieka. Yra aišku, kad struktūra susiformavo statant Trakų salos pilį, todėl ji datuojama XV a. Tyrimų projekte buvo numatyta perkasą tirti iki 1 m gylio arba iki bokšte buvusio grindų lygio, todėl perkasa tirta iki 90 cm gylio. Įžemis joje nepasiektas.

Perkasa 2 tirta Trakų salos pilies PR bokšto išorėje, šalia įėjimo. Ji 2x2 m dydžio (1 pav.). Tirtos vietos viršuje buvo 15–25 cm storio pilko smėlio sluoksnis su stambiomis ir smulkiomis statybinėmis griuvenomis (raudonų plytų duženomis). Po šiuo sluoksniu slūgsojo 30–80 cm rudo žvyro sluoksnis su akmenimis ir smulkiomis griuvenomis (raudonų plytų duženomis).



3 pav. Perkasoje 1 matoma XV a. datuojama archeologinė struktūra, sudaryta iš akmenų ir kalkių skiedinio. T. Bajarūno nuotr.

Fig. 3. The 15th-century stone-and-lime-mortar archaeological structure visible in trench 1.



4 pav. Perkasos 2 ŠR sienelės pjūvis. T. Bajarūno nuotr.

Fig. 4. The cross-section of the NE wall of trench 2.

Manoma, kad šie sluoksniai susiformavo XX a. II pusėje Trakų salos pilyje vykusių restauracijos darbų metu. Po jais išryškėjo 10–15 cm storio juodas degėsingas sluoksnis (4 pav.), galbūt susiformavęs iki XX a. II pusės. Galimai jis archeologinis, tačiau jame neaptikta jokių radinių, todėl šią hipotezę sunku pagrįsti. Taip pat šis sluoksnis ribojasi su kalkių skiedinio sluoksniu, aptiktu 80 cm gylyje (H_{abs} 149,60 m), kuris tęsiasi nuo pilies pamatų ir galbūt susiformavo XV a. statant pilį. Šis faktas papildytų hipotezę

ir galėtų reikšti, kad toks paviršius galėjo būti XV a., pastačius pilį. Iš juodo degėsingo sluoksnio paimtas mėginys ^{14}C AMS datavimui, kuris turėtų suteikti tikslesnės informacijos apie sluoksnio datavimą. Po šiuo sluoksniu aptiktas 25–35 cm storio žalsvo molio sluoksnis su akmenimis. Arčiau pamatų, perkasos PR dalyje, išsisluoksniavimas kiek skiriasi. Šioje vietoje aptinkamas 20–55 cm storio gelsvo molio sluoksnis su akmenimis ir šalia šio sluoksnio – 40 cm storio balsvo žvyro sluoksnis su kalkėmis ir akmenimis. Šie du sluoksniai greičiausiai susiformavo XV a. pilies pamatų statybos metu. Perkasa tirta iki projektinio 1,2 m gylio. Įžemis perkasoje nepasiektas, archeologinių radinių nerasta

The Southeast Tower of Trakai Island Castle

In 2020, an excavation was conducted on the ground floor of the SE tower of Trakai Island Castle where the installation of visitor facilities are planned and in the inner courtyard beside the tower where the installation of a lift is planned (Fig. 1). Two 3x2 and 2x2 m trenches (totalling 10 m^2) were excavated during the investigation, revealing part of an (up to 1.2 m thick) cultural layer, which contained thrown pottery (Fig. 2) and had formed during the 15th–20th centuries. An archaeological structure datable to the 15th century and made of stone and lime mortar was discovered in trench 1 (Fig. 3). It is thought that this structure could be connected with a former floor in the SE tower or part of one. The hypothesis should also not be rejected that this structure could have formed as construction waste when the tower was erected. A 10–15 cm thick black, charcoally layer, which could reflect the level of the surface that existed there in the 15th century, was discovered in trench 2 (Fig. 4).

Mantas Daubaras

Tyrimai Pilies kalne Vilniuje

2020 m. buvo atlikti detalieji tyrimai Vilniaus piliavietės, vadinamos Gedimino kalnu, Pilies kalnu, Aukštutine ir Žemutine pilimi (UK 141), teritorijoje, numatytų įrengti lietaus nuotekų vamzdyno vietose bei žvalgymai šlaito nukasimo vietoje. Detaliųjų tyrimų metu ištirtos 4 perkasos 12–15 (12,8 m^2, 8,9 m^2, 29,7 m^2 ir 28,3 m^2 dydžio); iš viso 79,7 m^2 plotas. Žvalgymų metu vykdytų žemės judinimo darbų vietoje vizualiai ir metalo ieškikliu žvalgytas 330 m^2 plotas.

Perkasos 12 viršuje buvo sudėtos gelžbetoninės plokštės, kurias nukėlus atidengtas supiltinio geltono smėlio bei judinto pilko prie smėlio viršus. Pradėjus tirti šį judinto pilko priesmėlio sluoksnį nustatyta, kad jo storis visoje perkasoje siekia apie 10–30 cm. Po juo P – centrinėje dalyse iki natūralaus įžemio fiksuoti tik judinto grunto archeologiškai nevertingi sluoksniai. Jie buvo perkasti XX a. I pusėje įrenginėjant drenažą, 1995 bei 2019 m. vykdytų archeologinių tyrimų metu. Palei mūro sienos pamatų P dalį atidengtas pamatų duobės griovys, kuris pačiame viršuje buvo 1,8–2 m pločio, o pačioje apačioje, 2,6 m gylyje susiaurėjo iki pačių akmenų mūro ribos. Pamatų duobėje iki 1,6–1,8 m gylio nuo žemės paviršiaus buvo daug XX a. šiukšlių (plytų, šiferio, stiklinių butelių, konservų skardinių, buvo pakastas elektros kabelis). Pasiekus 1,8–2 m gylį, perkasos sienos paramstytos dėl labai nestabilaus smėlingo grunto. Dėl tokių pačių grunto savybių tyrimų vietoje perkasos sienelės formuotos ne statmenos, o kastos šiek tiek nuožulniai. Nuo 2 m gylio pamatų duobės dugne atsidengė 18–20 cm storio juodo smėlio sluoksnis, kuris visiškai dengė visos pamatų duobės dugną ir tęsėsi netgi po